

KRITÉRIA PRO ROZLIŠOVÁNÍ VE STARÉ MNIŠSKÉ TRADICI

Adalbert de Vogüé

Rozlišování mnišských povolání je jen zvláštním druhem rozlišování duchů, a toto druhé má svůj počátek v Písmu sv., jako ostatně vše ostatní v mnišství. Takto začneme letným pohledem na NZ a na způsob, kterým jej užívali první mniši. V jeho světle porozumíme lépe metodám prověřování, které použili nejprve sv. Basil, pak i egyptské mnišství a nakonec i latinští pisatelé až po sv. Benedikta a jeho životopisce sv. Řehoře.

Rozlišování a prověřování u sv. Pavla a sv. Jana

„Rozlišování duchů“ se objevuje ve dvou úryvcích 1. listu ke Korint'ánům, a to: seznam projevů Ducha a pokyny pro sbor věřících. V obou případech je rozlišování těsně spojováno s dalším charismatem: s prorokováním. K vzbuzování prorokování zmiňuje sv. Pavel ve svém výčtu duchovních darů „rozlišování duchů“ a opět pak, když stanoví, že „dva nebo tři proroci mají mluvit“ ve sboru Církve, přidává hned: „A ostatní ať rozlišují“.

Rozlišování (diakrisis) je tudíž darem Ducha sv., který je poskytován určitým charismatickým členům Církve, ale který je vlastnictvím celého společenství. V jeho středu je tento dar vykonáván v rámci shromáždění církevního rázu. Rozlišování předpokládá prorokování stejně jako výklad jazyků zase dar mluvení jazyky. Rozlišovat znamená poznávat, zda prorocké slovo přichází od Ducha Božího nebo od nějakého jiného ducha.

Pavlovské rozlišování má tedy tři charakteristické rysy. Zaprvé: záležitost, kterou se rozlišování zaobírá, je vnějšková a ústní - tedy slovo druhé osoby. Za druhé: rámec, ve kterém se rozlišování provádí, je rázu společenství, totiž shromáždění církevní obce. A konečně je zde kritérium rozlišování dogmatické a kristologické: slova „Ježíš je Pán“ je jeho rozpoznávacím znamením. Prorokování je třeba posuzovat vírou v Krista a kázáním Církve.

Pojetí prověřování u sv. Jana odpovídá tomuto pavlovskému pojetí rozlišování. Janova slova jsou důvěrně známé čtenáři RM a RB, jež na nich zakládají svá nařízení pro přijímání postulantů: „Milování, nevěřte každému duchu, ale zkoumejte duchy, aby jste poznali, zda přicházejí od Boha“. Tak jako v druhém oddílu Listu ke Korint'ánům tak i zde se toto doporučení obrací na celou obec. Tak jako u sv. Pavla je i zde předmětem posuzování zřejmě prorokování: pokud je nezbytné „zkoumat duchy“, je to tak proto, že „mnozí falešní proroci se rozmnožili po světě“. A opět, jako u sv. Pavla, zůstává kritériem víra v Krista, nebo přesněji řečeno ve vtělení Božího Syna. Totiž „vyznání Ježíše Krista, který přišel v těle, je známkou Ducha Božího, zatímco „dělení Krista“ je známkou Antikrista. Pouze podoba se mění. Namísto vymezení rozdílů a oddělování jde o věc zkoumání, třibení a prozkoušování kovu (dokimazein) pomocí prubířského kamene.

Toto výrazivo třibení a není specifické pouze pro janovské spisy. Už sv. Pavel jej používá ve svých nejranějších dopisech: „Nezhášejte Ducha, nepohrdejte prorockými projevy, ale vše podrobte zkoušce (dokimazete). Držte se pevně toho, co je dobré, a držte si odstup ode všech forem zla.“ Zde nahrazují kategorie dobra a zla protiklad mezi tím, co je od Boha a co ne. Ale tak jako u sv. Jana a v listu Korint'ánům má být i zde předmětem přezkoumání prorokování a opět jsou zde všichni vyzýváni k bdělosti.

Specifičnost této druhé metafory spočívá v tom, že jak v řečtině tak i v latině a francouzštině neznamena slovo *podrobovat zkoušce* pouze prověřovat, třibit či zakusit, ale též trpět a být sužován. Třebaže ten posledně jmenovaný význam nemá zřejmě nic do činění s prorokováním ale spíše s jinými situacemi, můžeme kupodivu postřehnout, že jak sv. Pavel tak i sv. Jakub hovoří o těchto strastech a pokušeních, které činí křesťanskou cnost či víru cností „vytříbenou“ a „prozkoušenou“. A nestanoví snad i sv. Benedikt, že novic má být „zkoušen ve vsí trpělivosti“?

Od NZ k Životu Antonínově

Podívejme se nyní, jak tato pojetí byla převedena do raného mnišství. V prvním spisu mnišské literatury, v *Životě sv. Antonína*, hraje rozlišování duchů klíčovou roli. Celá druhá část dlouhé asketické rozpravy, která je současně i tou vůbec nejdelší, se točí kolem tohoto tématu. Antonín zahazuje rozpravu slovy: „Hodně modlitby a askeze je třeba pro každého, kdo přijímá skrze Ducha charisma rozlišování duchů, aby se stal schopným se v nich vyznat. Ne že by tento velký poustevník tím zamýšlel podat obsírný výklad o hierarchii zlých duchů a jejich rozdílném zaměření, ale aspoň někdo musí vědět jak odrazit každého z nich.

Co se týče tohoto cíle, nejdůležitější věcí je rozlišovat špatné duchy od dobrých. A pro účely této diagnózy uvádí sv. Atanáš - který hovoří ústy sv. Antonína - příznaky přítomnosti každého z nich. Zlý duch se poznává podle hluku, obtíží, špatných myšlenek, a úzkostí a strachu, které je doprovází. Dobrý duch se pozná podle trpělivosti, jemnosti, radosti a důvěrnosti, které vzbuzuje v duši. Tato kritéria, jež vycházejí z neoplatonismu, budou později předávána v křesťanské tradici až po proslulá *Pravidla pro rozlišování duchů* připojených ke *Cvičením* sv. Ignáce. Po jejich vyložení činí pak sv. Antonín závěr slovy: „Je absolutně nezbytné se modlit, jak jsem řekl, abychom obdrželi charisma rozlišování duchů, a tedy, jak je psáno, nepopřávejme sluchu každému duchu“.

Když Otec mnišství takto spojil ve spontání syntéze pavlovské rozlišování a janovské prověřování, vzdálil se tak sám značněji do NZ, než by se zdálo. Předmět rozlišování nebo prověřování již pro něj není vnější a ústní, ale vnitřní a záležitost mysli. Místo prorockého poselství vyřčeného někým jiným jsou to vidění a zjevení, která sestoupí na samotného dotyčného dohromady s hnutími, která v něm vyvstala. Rámec rozlišování už není společenství ale soukromí: namísto křesťanského shromáždění je zde cela, kde každý jednotlivec žije osamoceně. Kritérium už není naukové nýbrž mravní a duchovní. Namísto výlučného řízení se vírou zde nastoupily pozitivní nebo negativní dopady hluboce přirozených jevů na hledání Boha.

Takto se při přechodu z NZ k *Životě Antonínově* stává rozlišování vnitřním, soukromým a duchovním. Každý poustevník by k ovládnutí sebe samého měl vědět jak číst ve své vlastní duši. A i nadále je to právě tato linie tohoto niterného rozlišování, v níž sv. Antonín nasazuje své charisma pro druhé a tak se stává „lékařem Egypta“ jako celku. Jestliže v tomto duchovním vedení druhých osob vezme rozlišování na sebe něco z vnějškovosti, je tomu tak - jako u askeze v odloučenosti - nicméně jen kvůli posuzování, které přešlo k vnitřním hnutím duší.

Cnost soudnosti (lat. discretio) u Kasiána

Po Antonínu nalézáme téma rozlišování znovu u sv. Pachomia a zvláště pak u Kasiána. Podle jistého koptského zlomku rozlišoval sv. Pachomius jak lidi, kteří k němu přišli, tak i zjevení, která sám přijal. U těch zjevení mu jako měřítko sloužilo Písmo sv., tak jako dogmatické kritérium u prvotní církve. U Kasiána je to pak proslulý *agraphon*, který mu poskytuje rámec pro úvahy o rozlišování. Víme, že Ježíš pravil: „Buďte zkušeni směnárnicí“. Toto prověřování mincí směnárnicem, které je blízké janovskému „prozkoušování“, znamená pro Aba Mojžíše, že mnich by měl nejprve vyšetřit své myšlenky ve světle Písma sv., aby odstranil všechno, co by mohlo být cizí Písmu sv., nebo co by bylo proti zdravému výkladu. Když je si pak takto jist, že nesklouzává do židovství, rozumářství či bludu, konfrontuje tato vnitřní vnuknutí s tradicí askeze, aby tak jako nevhodné či zmatečné odstranil ty nápady, které nejsou v souladu s příkladem Otců. Nakonec pak mnich zvažuje své pohnutky a dává pozor, aby marná sláva nezbavila jeho skutky svých zásluh. Toto téma přezkušování myšlenek, které je rozvinuto Aba Mojžíšem na konci první Kasiánovy Konference, nás uvádí do tématu rozlišování, jež vyplňuje následující Konferenci (*De discretione*). Tentokrát je výklad zaštitěn bezprostředně osobností sv. Antonína, který činí z cnosti soudnosti klíčový bod mnišského života. Pouze ona je s to zaručit výdrž v askezi a její uspění. Jedním z nejpozoruhodnějších bodů této nauky, která mimochodem odkazuje na pavlovské „rozlišování“,

je způsob jak obdržet milost soudnosti. Jediný prostředek, jak k ní dospět, spočívá v pokorném podřízení myšlenek úsudku starších a přijetí úsudku tradice, jejímiž jsou oni údem, a to úsudku o tom, co je dobré nebo špatné. Na závěr uplatňuje Kasián teorii rozlišování na specifický předmět: totiž na správnou míru jídla. V této záležitosti spočívá zlatá střední cesta soudnosti vzdálená stejně od nedostatku i od příliš mnohého v tom, že vezmeme každý den dva malé bochníky chleba a ani více ani méně, a tato dávka denního pokrmu pak zajistí jak zachování mnicha, tak i zvládnutí jeho sexuality.

Tato cnost soudnosti ve vztahu k jídlu, jež je obhájena dlouhým závěrem, se jeví velmi vzdálená závěrečnému bodu výkladu, kterým bylo „rozlišování duchů“ u sv. Pavla a sv. Antonína. Nic není charakterističtější pro mnišství než právě toto zakončení velmi obecné duchovní nauky, a to velmi přesnou konkrétní směrnicí. Zde poukazujeme na důležitost tělesné askeze pro naše Otce a zvláště na lačnění.

Rozlišování povolání: u starých Otců a u nás

Úsilí starých mnichů rozlišovat a zkoušet zájemce o mnišský život se nalézá v samém středu všech těchto úvah o rozlišování a o podrobování zkoušce. Takto jsou zájemci dobří nebo špatní, jsou puzeni Duchem Božím nebo jiným duchem. Hned ale uveďme, že tato problematika je zcela odlišná od té naší. Nesměřuje snad u nás „rozlišování povolání“ k vedení každé osoby k druhu života, ke kterému je dotyčný určen Prozřetelností? A to jak přirozeností tak i milostí? Tato cílená činnost pak počítá s existencí celé řady „povolání“ posvěcených Bohem: tedy s manželstvím i s řeholním životem, s aktivními i kontemplativními společenstvími, s řeholními domy té či oné observance. Vůdce - ehmm, promiňte společník - chce pak pomoci dotyčnému „odkrýt jeho povolání“ uprostřed těchto rozdílných cest, mezi kterými si musí dotyčný zvolit.

Z pohledu dávné tradice, který jsme právě načrtli, existuje správně řečeno jen jedno povolání: a to výzva Krista k Jeho následování, výzva evangelia k dokonalosti. Co se pak týče tohoto jedinečného povolání, ke kterému existuje jako protiklad pouze svět v negativním smyslu slova, je pramálo důležité znát, kde a jak se povolání uskuteční. Řeholní život méně rozčleněný než dnes předkládal v zásadě na každém místě stejnou podobu.

Mimoto pradávne texty stavějí tuto otázku ne z hlediska toho, kdo je povoláván, ale z hlediska domu Božího, který jej přijímá. Neboť problémem je přijímat pouze ty uchazeče, kteří jsou posláni Bohem, a odmítnout ty, kteří jsou podněcováni jinými duchy. Svatost řeholního života je totiž to, co se nesmí zesvětšovat. Čeho se člověk pak konkrétně obává nade vše ostatní, je odpadnutí od víry. Takto v celém tom prověřování je prvořadá jedna palčivá starost, totiž zajistit, že uchazeč vydrží. Kritériem Ducha Božího je vůle a mít vlastnosti k tomu, aby člověk vydržel.

Dobrym příkladem této soustavy problémů je RB a RM. Obě citují, jak jsme již uvedli, výzvy sv. Jana k „prověřování duchů“, ale zatímco Mistr odkazuje na první část verše, sv. Benedikt se obrací na druhou část. Oba se nade vše pečlivě starají, aby do kláštera přijali pouze toho, kdo autenticky hledá Boha, kdo je puzen Jeho Duchem. Vzhledem k tomuto cíli se nebude přezkoumávat ani tak, co říkají, jako spíše co dělají. Věcí rozlišování už není prorocké slovo jako v NZ nebo vnitřní hnutí duše jako v *Životě Antonínově*, nýbrž jsou jí činy uchazečů jako výraz těch vlastností, kterými jsou oduševňováni. „Poznáte je po jejich ovoci“, říká Ježíš ohledně falešných proroků. Tento výrok, citovaný Mistrem, je v tomto případě uplatněn na falešná povolání. Zatímco ve věci rozlišování panují rozdíly v jeho biblických a poustevnických podobách, nachází rozlišování mimoto ve svém nasazení na uchazeče o cenobitství znovu známky odlišnosti a vnějškovosti, jež mělo na počátku křesťanství.

Metoda sv. Bazila

Před Mistrem a Benediktem to nicméně není „zkoumání“ či „rozlišování“ NZ, na něž by se mnišské texty o vyřídování povolání výslovně odkazovaly. Jen příležitostné užití slovesa „podrobit zkoušce“ (dokimazein, probare) upomíná na tyto své předchůdce z Písma svatého. Jiné části Písma sv. slouží jako model či autorita.

Takto - abychom začali nejstarobylejšími latinskými texty, které známe - Řehole sv. Basila se obrací více či méně zřetelně na tři úryvky evangelia: na umývání nohou, na povolání mladého bohatého muže a na už zmíněné varování Ježíšovo před falešnými proroky. Ten první a poslední z úryvků jsou jednoduše narážkami, zatímco ten druhý úryvek je citován formálně. Sv. Basil poté, co stanovil za pravidlo, že Kristus volá všechny ty, kteří se namáhají, ještě dodává:

„Nikomou není nicméně dovoleno vstoupit do svatyně učení se špinavýma nohama, ale právě tak jako náš Pán Ježíš Kristus se vyptával toho mladého muže, který k němu přišel, na jeho minulý život, a čekal, aby se dozvěděl, že ten mladík vedl poctivý život, a předtím než mu nakázal, aby splnil to, co mu ještě chybí, a než mu nakonec řekl, aby jej následoval, tak i my se máme vyptat na minulý život a chování, a to z obavy, že uchazeč by k nám mohl přicházet v duchu přetvářky a s úmyslem nás oklamat.“

Ve světle těchto odlesků evangelia je pak vyčten trojí požadavek: ryze, následování příkázání a poctivý úmysl. První kritérium povolání je takové: dřívější život, který byl ryzí a počestný alespoň obecně, a to jako známka poctivého úmyslu. Ale mimo tohoto kritéria braného z minulosti jde autor ještě dále a nasazuje ostatní kritéria týkající se přítomnosti a budoucnosti slovy:

„Máme pozorovat tyto pohyby tak, že se budeme dívat, zda uchazeč ze svého vlastního popudu snáší veškerou tělesnou dřinu na něj naloženou, a zda ochotně tihne k přísnějšímu životu, když byl dotázán na spáchané chyby, zda neutíká před přiznáním a přijímá s povděkem pokání k nápravě na něj uplatněné, zda také tihne bez jakéhokoli studu k tomu, co je s to jej pokořovat, a zda to přijímá bez toho, že by se vyhýbal podřadným a dopuzujícím úkolům, ke kterým byl přiřazen, pokud má jejich vykonání důvod či smysl.“

Je pak „tělesnou dřinou“, o níž hovoří sv. Basil na začátku, tou manuální prací, která je zmiňována na konci? Možná je to spíše askeze, kterou má v každém případě ten tzv. „přísnější život“ zřejmě na mysli. Mnohé z následujících „Otázek“ se budou zabývat stravovacím režimem, při němž se rozlišuje podle možností a potřeb každého jednotlivce, a pak odíváním, které má být pokorné, jednotné a omezeno na to, co je vyloženě nezbytné. Zde má sv. Basil zřejmě na mysli zvláštní režim, kterému se uchazeč těší, přičemž se od uchazeče očekává velkorysý a dychtivý přijetí této askeze.

Pak následují vyznání minulých selhání a přijetí nabídnutých prostředků k nápravě, jež se budou sestávat pravděpodobně též hlavně z omezení ve stravování a z jiných tělesných omezení. Nakonec předepisuje sv. Basil po těchto spíše jen pasivních zkouškách zkoušku, která spočívá v skutku: a to v souhlasu k ponižujícím službám, jež nicméně vyžadují potřeby komunity. Poznamenejme jen, že tyto „podřadné a opovržením hodné úkoly“ nejsou v žádném případě umělými pokořováními. Tyto úkoly odpovídají některým skutečným potřebám a tak se vyhýbají nebezpečí sadomasochismu, který číhá v jakémkoli pouze umělém snažení se v této oblasti.

Na konci hovoří sv. Basil o přijímání a vrací se k prověřování spočívajícímu v konání: „Když se tedy zjistilo pomocí těchto různých zkoušek, že je (uchazeč) pevně rozhodnut, že jeho záměr je ustálený, a že jeho duše je dobře disponována, pak je správným jej přijmout. Ale předtím, než se uvede do sboru bratří, je nezbytné uložit mu ty tvrdé práce, které lidi světa pokládají za potupné (quae videantur opprobrio haberi a saecularibus), aby se vidělo, zda je zvládá s jistou nenuceností, ve vnitřní svobodě a s důvěrou, bez toho, že by si připouštěl pohoršení kvůli zmatku, jenž tyto práce způsobují, a též zda je nadšený a horlivý k práci.“

To, že jsme uvedli uprostřed citovaného textu latinskou verzi jednoho z výroků, je proto, že zahrnuje slovo *opprobrium*, na něž opět brzy narazíme u sv. Benedikta. V tomto okamžiku se nicméně omezme na poznámku, že sv. Basil zřejmě přikládá této prověrce pokořující práce obzvláštní důležitost,

neboť na ní trvá na konci. Z těchto tří kritérií, jež se uplatnila po zkoumání předešlého života, tedy z askeze, zkroušenosti a připravenosti pro jakoukoli službu, se největší význam přikládá tomu poslednímu z nich. Na to není nic udivujícího, neboť Kristus sám je mistrem pokory. „Učte se ode mě, neboť jsem tichý a pokorný srdcem“, říká hned po slovech, „přijďte ke mně“, což sv. Basil cituje na začátku svých „Otázek“. K tomu, abychom se naučili sloužit takovému mistru, neslouží nic lépe než pokoření se manuální prací, což je sotva slučitelné s důstojností svéprávného člověka starověku.

Sv. Basil přechází po tomto všeobecním výkladu o přezkušování na speciální případ dětí, které byly svěřeny komunitě svými rodiči. Nemusíme se ale zabývat těmito malinkými obláty, pro něž sv. Basil v hlavních rysech nastínil program výchovy, který se zakončuje buď slibem panictví nebo návratem do světa. Sv. Basil se ale vrací na konci této nové „Otázky“ k těm už odrostlým:

„U těch, kdo vstupují do služeb Božích jako dospělí, se musíme obsáhle informovat o jejich předešlém životě, jak jsme už řekli předtím. Dostatečným pak bude prověřovat, zda vyhledávají svatou službu hodně neochabujícím, zda mají nefalšovanou a horoucí touhu pro dílo Boží. Toto zkoumání je nutno provádět skrze ty, kdo mají velkou bystrost, která jim umožňuje podrobně prozkoumat povahy a podrobit je prošetření.“

Poté, co vzpomenu pravidlo zjišťování minulosti, předkládá zde sv. Basil nečekaně nový příznak povolání. Ty tři dispozice vypočtené v předcházející „Otázce“ nahrazuje jedinou, kterou označuje jako „dostatečnou“, totiž touhou. Tento dodatek ukazuje jisté tahy génia. Tento velký Kapadočan zde totiž vyzdvihuje to, co je bez pochyby podstatou každého pravého povolání. V řeholním životě je touha po službě Boží a touha po Bohu to, co důležitostí překračuje cokoli jiného. První věcí, kterou měl dávný mnich - obratný v získávání duší - zkoumat, bylo, zda novic „opravdu hledá Boha“. Ale tento úsek textu u sv. Basila zanechal ještě přesnější otisk v textu sv. Benedikta. Sv. Basil praví: „Toužit po dílu Božím“. Sv. Benedikt opakuje: „Být horlivý k dílu Božím“. Tento obrat sv. Benedikta, *opus Dei*, je bezpochyby ozvěnou basiliánské řehole právě tak jako slovo *opprobria*, na což jsme ukázali právě teď.

Nicméně tento výraz má v těchto dvou dílech rozdílné významy. Všude po celé řeholi sv. Benedikta znamená slovo „dílo Boží“ officium s chorálem, prostě modlitbu hodin. A nic nás u toho nenechává pomýšlet na jakýkoli jiný význam. U sv. Basila znamená *opus Dei* zcela naopak cokoli, co člověk koná pro Boha, tedy ne pouze modlitbu ale též askezi a práci. Tento souhrnný význam, který ostatně zachovává náhled NZ, se stal specializovanějším v době sv. Benedikta, kdy byl uplatňován vzácně na něco jiného než na officium. Tento proces specializace nás nemá nechat zapomínat, že celý mnišský život a ne výlučně společná modlitba je vpravdě „dílem Božím“. Na konci vyhrazuje sv. Basil prozkoušení povolání těm, kdo jsou schopni toto konat s rozvahou. Poznamenejme, že jde o množné číslo. Ještě jsme nedospěli ke specifickému *senioru* řehole sv. Benedikta. Mimoto po tomto *senioru* se nežádá ani tak bystrost úsudku jako spíše „schopnost získávat duše“ - tedy úloha novicmistra je pojmána spíše jako spočívající v konání. Nicméně pověření jednoho bratra speciální funkcí, která spočívá v dohledu nad žadateli o vstup, je výjimečným rysem mezi řeholemi. Vidíme v tom nové pojítko, které spojuje sv. Basila a sv. Benedikta.